

## АПРИЛСКОТО ВЪСТАНИЕ ПО СТРАНИЦИТЕ НА ВЕСТНИК „ВЪЗРАЖДАНЕ“

*Денис Иванов*

## THE APRIL UPRISING ON THE PAGES OF THE NEWSPAPER “REVIVAL”

*Denis Ivanov*

**Abstract:** *The Bulgarian political newspaper “Revival” published several materials dedicated to the preparation and course of the April Uprising of 1876. In these materials, the uprising was presented in a romantic and hyperbolic manner. The available documentary evidence suggests that the main reason for this was the desire of the newspaper’s editorial board to convince the representatives of the Bulgarian emigration to provide moral and, above all, material support to their rebellious compatriots.*

**Keywords:** *The April Uprising, 1876, the newspaper “Revival”, the Bulgarian National Liberation Movement.*

Отдавна установен факт е, че Априлското въстание от 1876 г. получава широк отзвук както в родния, така и в чуждия съвременен нему периодичен печат<sup>1</sup>. Сред изданията, които отразяват това паметно събитие, е българският политически вестник „Възраждане“, излизал в румънския град Браила – едно от най-важните културни средища на българите през XIX в.<sup>2</sup>, в периода от началото на м. юни до края на м. октомври 1876 г. (по стар стил). Първоначално в. „Възраждане“ бил печатан

в печатницата на известния български печатар Димитър Паничков (1810 – 1909), а след това – в тази на Перикли М. Пестемалджиоглу, известна с името „Триъгълник“; цената на годишния му абонамент на територията на Румъния била в размер на 25 франка, а извън Румъния – 30 франка<sup>3</sup>. Редактори на в. „Възраждане“ били Тодор Пеев (1842 – 1904) – учител, драматург, член-деловодител на Българското книжовно дружество в Браила и участник в националноосвободителното движение, Светослав Миларов (1849 – 1892) – журналист, сътрудник на различни български

<sup>1</sup> Общи сведения за отразяването на Априлското въстание в българския и чуждия периодичен печат вж. при Възвъзова-Каратеодорова 1966: 181 – 201.

<sup>2</sup> За мястото на гр. Браила в Българското културно-национално възраждане вж. Жечев 1970.

<sup>3</sup> Повече за в. „Възраждане“ вж. Стоянов 1957: 464 – 465; Боршуков 1976: 388 – 389.

и чуждестранни вестници, и Иван Драсов (1848 – 1901) – участник в националноосвободителното движение, секретар на Централния български революционен комитет (ЦБРК) със седалище в гр. Ловеч в периода 1871 – 1872 г. и на Българския революционен комитет (БРК) в Букурещ през 1875 г.

Обстоятелството, че във в. „Възраждане“ са публикувани различни материали, посветени на въстанието от м. април 1876 г., не е неизвестно на българските изследователи. Досегашните анализи и интерпретации на свързаните с Априлската епопея публикации на „Възраждане“, обаче, са твърде схематични и недостатъчно изчерпателни. Някои автори отбелязват само, че в. „Възраждане“ прави една „възторжена възхвала“ на делото на въстаналия български народ (Стателова 1976: 325; Леков 1978: 138). Други констатира, че браилският вестник представя Априлското въстание по романтичен и дори преувеличен начин (Боршуков 1976: 388; Проданов 2019: 127 – 128). Цел на настоящата статия е да предложи един възможно по-пълнен и задълбочен анализ на информацията за хода на въстанието от м. април 1876 г., поместена по страниците на браилския вестник, както и да отговори на въпроса – защо в. „Възраждане“ представя въстанието по този начин.

Водещо място сред посветените на епопеята от м. април 1876 г. публикации във в. „Възраждане“ заема поместената в брой № 1 на вестника редакторска статия „Въстанието в Българско“<sup>4</sup>. Съдържанието на тази статия може да се раздели на две условни части – увод и изложение. От увода става ясно, че причината за написването на статията били някои „криви тълкувания“ за нашето „всена-родно въстание“, които се появили в европей-

ския печат. След като получили сведения за развоя на въстанието, редакторите на вестника решили да оборят „кривите тълкувания“ и да запознаят читателите си с „истината“.

В началото на изложението се заявява, че „душата, силата и животът на днешното вътрешно всенародно въстание“ били Васил Левски и Ангел Кънчев. Припомня се, че тези двама „неуморими поборници за свободата на народа ни“ са загинали мъченически – „Първият обесен мъртъв<sup>5</sup> в София в началото на 1873 г., а вторият сам убит в Русе на 5 март 1872 год.“ Но „семето“, посято от Левски и Кънчев, не изгнило, а пораснало и дало плод, от който „днес окусваме“. След тяхната гибел в „главни двигатели“ на комитетското дело, които довели последното до настоящия „удовлетворителен резултат“, т.е. до въстанието, се превърнали: Христо Иванов Книговезеца (Големия), Иван Хаджидимитров, Никола Обретенков, отец Матей Преображенски, Стефан Стамболов, Панайот Волов и още мнозина други. Тези искрени синове на България неотклонно следвали „програмата на Дякона и Кънчева“, в резултат на което въстанието се приготвяло „цели 7 години“. Изтъква се, че намеса в това „велико предприятие“ нямала нито Русия, нито Сърбия, нито Румъния, „а чисто народът само е жертвувал, сам се е организирил и сам е прогласил борбата за живот или смърт, разбира се, след като е преценил обстоятелствата и е извадил точно своите сили“<sup>6</sup>. Очевидно това уточнение е направено с цел оборване на някое от гореспоменатите „криви тълкувания“ в чуждата преса за въстанието като дело на външни сили и интереси.

<sup>4</sup> Статията „Въстанието в Български“ е частично публикувана и в изданията през 1976 г. *Възпоменателен сборник по случай стогодишнината от Априлското въстание и Ботевата чета 1876*. Вж. Възвъзова-Каратеодорова 1976: 121 – 122.

<sup>5</sup> Това фактологически невярно твърдение вероятно е резултат от появилите се през 1873 г. слухове, че след залавянето си Васил Левски е бил подложен на ужасни мъчения и накрая окачен на бесилото „полумъртъв“. Вж. Възвъзова-Каратеодорова, Жечев 2007: 109 (Писмо на Данаил Христов Попов до Иван Драсов от 4 август 1873 г.); В. *Независимост*, бр. 46, 11 август 1873 г.

<sup>6</sup> В. *Възраждане*, бр. 1, 5 юни 1876 г.

Статията продължава с твърдението, че още преди осем месеца населението в петнадесетте главни пунктове на въстанието – Панагюрище, Копривщица, Стара Загора, Сливен, Котел, Ямбол, Търново, Габрово, Троян, Враца, Берковица, София, Пирот, Разград и Шумен, започнало да си подготвя храни и други потребности за бой, като пресмятало те да му стигнат „най-малко за една година време“. За начало на въстанието бил определен „достопамятният за цялото словянство ден 11 майя, т.е. Св. Кирил и Методий“. Главната причина, поради която панагюрци не дочакали този ден, било обезчестяването на едно 8-годишно българско момиче от един 40-годишен турчин, както и насилията, които съпровождали опита на османската власт за предварително събиране на данъците. Преждевременното начало на „крвавата сватба“ обаче не ѝ попретило само за една седмица да се разпространи из цялата Пазарджишка и Пловдивска околност, а в рамките на две седмици – и в околностите на Ихтиман, Самоков, Стара Загора, Казанлък и Хасково. В гористите местности на Тракия се намирали 24 000 въстаници.

Въстанието се разпространило и в „собствена“, т.е. в Северна България (Мизия). Само за десет дни бунтът се разпространил в цялата Търновска, Габровска, Севлиевска, Троянска, Сливенска, Котленска и Ямболска област, а след това и в Шуменската, Разградската, Провадийската, северната част на Одринската, Варненско-Бургаската, Софийската, Врачанската и Пиротската околности. Първият въстанически пункт в Северна България бил Дряновският манастир. Броят на въстаниците тук възлизал на около 22 000 души. По-забележителните сражения на този етап от въстанието се провели в Панагюрище, Копривщица, Клисурса, Дряновския манастир, Хаинбоз, Ново село и Раковица. Броят на жертвите и ранените все още не можел да се уточни. Знаело се само, че по-големите градове са

пълни с ранени хора „и че от турците са паднали много повече нежели от българите“<sup>7</sup>.

Съдържащата се в статията „Въстанието в Българско“ метафора, че посятото от Васил Левски и Ангел Кънчев „семе“ не е изгнило много напомня на един откъс от мемоарно-историческото съчинение на Иван Драсов „Софийското приключение в края 1872 г. или сто български заточеници“, писано с прекъсвания в периода от пролетта на 1875 до първите месеци на 1876 г. Във въпросния откъс се заявява, че Никола Филиповски, Георги Стойков Раковски, Панайот Хитов, Филип Тотю, Хаджи Димитър, Стефан Караджа, Ангел Кънчев и най-вече Васил Левски са посели „семката на свободата“, която не е паднала на камък, „но напук на неприятелите ни, паднала е в наторената от българска кръв земя – земя плодородна – и не е изсъхнала, но е веч покарала и доста яки корени, а клоните ѝ са веч загърнали цяло Българско – остава само плод[т] да узрее, от който плод без съмнение с Божя воля и със силните български мишци скоро ще укусиме.“ В съчинението на Драсов откриваме и една висока оценка за същите личности, които в статията „Въстанието в Българско“ са посочени като продължители на делото на Васил Левски и Ангел Кънчев – Христо Иванов, Иван Хаджидимитров, Никола Обретенов, отец Матей Преображенски, Стефан Стамболов и Панайот Волов (Възвъзова-Каратеодорова, Жечев 2007: 206, 212). Тези данни ми дават основание да допусна, че авторът на „Въстанието в Българско“ е Иван Драсов или най-малко, че въпросната статия е писана с негово участие.

В брой № 1 на в. „Възраждане“ е публикувана и статията „По-нови известия по въстанието“. Тази статия започва с новината, че плевенският каймакамин Дели Неджиб е показал своята „зверска деятелност“ за помирение на въстаниците в Батошево. Въпросният

<sup>7</sup> Пак там.

каймакаминин събрал отряд от 1000 черкези и 500 башибозуци, с които нападнал селото. По време на битката, която продължила 10 часа, загинали 200 души от черкезите и башибозуците и 37 от българите. „Когато Дели Неджиб бил вече обърнал гърба си на бяг, внезапно се появили още башибозуци, с които той нападнал повторително на Батошево, но нашите сполучили да се оттеглят в горите.“ След оттеглянето на въстаниците ордите на Дели Неджиб „с голяма ярост“ нападнали останалите в селото жени, деца и старци. На 18 май Дели Неджиб научил, че от Влашко е минала българска чета, която се отправила към Враца<sup>8</sup>. Тогава той събрал нови 2000 черкези и башибозуци, с които тръгнал да гони четата. Според достигналите до редколегията на в. „Възраждане“ сведения по-голямата част от тази нова войска на Дели Неджиб била избита от въстаниците, а самият той заловен<sup>9</sup>.

Друга новина, която научаваме от статията „По-нови известия по въстанието“, е, че огънят на въстанието е обхванал и свищовските села Овча могила и Хамер<sup>10</sup>. До надигането на тези села се стигнало поради следните обстоятелства: двама черкези се опитали да отвлекат една българска девойка, която се връщала от панаира в с. Хамер заедно със семейството си. При нападението единият от черкезите бил убит, а другият успял да избяга. Щом се върнал в с. Овча могила спасилият се черкезин разтръбил навсякъде, „че имало в Хамер въстаници“. Това известие стигнало до Свищов, откъдето били изпратени два кавалерийски ескадрона, един пехотен полк и още няколко черкези и башибозуци. Когато

осъзнали, че са в опасност, жителите на Овча могила и Хамер решили да грабнат оръжието. Между тях и пристигналите османски сили се завързало „кърваво сражение“, в което последните били отблъснати.<sup>11</sup>

Материали, посветени на Априлското въстание, най-вероятно е съдържал и брой № 2 на в. „Възраждане“<sup>12</sup>. За съжаление, екземпляри от този брой на вестника все още не са открити. Последните материали за хода на въстанието са поместени в брой № 3 на в. „Възраждане“. В дописка от Свищов с дата 10 юни 1876 г. се съобщава, че в околностите на Търново и Габрово се провели много битки, в които османските сили претърпели „големи загуби“. Действащата в този район чета на Цанко Дюстабанов значително увеличила своя състав. „Не е истина – заявява дописникът, – че той [Дюстабанов – б. а.] бил ранен, а според други – уж уловен и затворен в Търново.“ От свищовската дописка научаваме и че Троянският балкан бил „пълнен с въстаници“, които се готвели да нападнат Троян. Фазлъ паша, който бомбардирал Троянския манастир, бил нападнал и разбит, „щото едва можал да се избави с бег“<sup>13</sup>. Част от съдържанието на една друга дописка в същия брой гласи: „Нашите въстаници успяват къде Враца и София. От Ботйовата чета са загинали само 10 души и двойца са уловени. Тая чета се е увеличила на 4000 души. Едно отделение тръгнало да посрещне четите, които минават из Сърбия.“ Тази дописка е изпратена от гр. Гюргево<sup>14</sup>.

<sup>11</sup> В. *Възраждане*, бр. 1, 5 юни 1876 г.

<sup>12</sup> Основание за подобен извод дава например обстоятелството, че в края на статията „По-нови известия по въстанието“ се съобщава, че в следващия брой ще бъдат изнесени подробности за съдбата на едно от най-големите огнища на бунта в Тракия – с. Брацигово. Вж. В. *Възраждане*, бр. 1, 5 юни 1876 г.

<sup>13</sup> Пак там, бр. 3, 22 юни 1876 г. Авторът на дописката твърди, че се позовава на разказите на двама българи – единият от Търново, а другият от Троян.

<sup>14</sup> Пак там.

<sup>8</sup> Става дума очевидно за четата на Христо Ботев.

<sup>9</sup> Като източник на тази информация се посочва чешкият вестник „Národní listy“.

<sup>10</sup> Опитът ми да открия повече информация за село на име „Хамер“, намиращо се в района на гр. Свищов, завърши неуспешно. Поради това съм склонен да приема, че това село може да е измислица на автора на статията „По-нови известия по въстанието“.

В брой № 3 на редактирания от Т. Пеев, Ив. Драсов и Св. Миларов вестник откриваме и едно своеобразно продължение на статията „Въстанието в Българско“ с подзаглавие „Описание на първия период на въстанието в Тракия според един пътник“. В началото на текста „пътникът“ съобщава, че когато научил за надигането на панагюрци, се е намирал в гр. Татар Пазарджик. Новината за началото на въстанието предизвикала голям страх както сред българското, така и сред турското население в града. Страхът поутихнал, когато на втория ден от въстанието в Татар Пазарджик пристигнал един отряд войници от Пловдив. След като увеличил състава си с 1000 души башибозуци и черкези, този отряд потеглил към Панагюрище. Същия ден „пътникът“ заминал за жп станцията в Саранбей<sup>15</sup>. Два дни по-късно в Саранбей пристигнали двама турци, които му разказали, „че войската била отблъсната с големи загуби, а от черкезите и башибозуците се върнали само 170 души.“ В резултат на това пловдивският мютесариф телеграфирал до Одрин с молба за изпращане на военна помощ. След три дни помощта пристигнала и подсилените османски части отново нападнали Панагюрище. Този път борбата продължила „цели 5 дни непрестанно“. Отбраната на града била пробита и османлиите успели да влязат в една махала и да пленят два големи и единадесет малки дървени топа. „Тук съм длъжен да забележа – изтъква авторът, – че за разорението на Панагюрище съм слушал да говорят гърците, които се намират в служба на Саранбейската станция.“ Два дни след заминаването на османските сили към Панагюрище Саранбей бил нападен от „една чета въстаници“. Към тази чета се присъединили управителят на горския железопътен път Йордан, както и „много юнаци“ от Саранбей и околните села. Въстаниците нападнали и запалили жп стан-

цията, след което развалили и 6 км от железопътните релси. Щом се снабдили с голямо число оръжие, барут и други потребности, те се оттеглили в горите.

В отделен параграф „пътникът“ разказва и за хода на въстанието в Копривщица и Клисура. По думите му загубите на османските сили в тези селища били „двойни и тройни“. От башибозуците загинали 800 души, а от редовните войници – 300 души; 200 ранени османски войни били откарани в Одрин. Когато пристигнал в Цариград, „пътникът“ научил, „че уж турските войски сполучили да влезнат в Клисура и Копривщица, а нашите през Средна гора влезли в Стара планина“.<sup>16</sup>

След края на това свидетелство редколегията на „Възраждане“ привежда откъс от писмо, което получила от „един приятел из Русе“. Във въпросното писмо се твърди, че българските въстаници все още не са загубили нито Панагюрище, нито Копривщица. „Колкото пъти и да са търгали за Панагюрище, [османците – б. а.] не са могли да идат по-далеч от Калагларе<sup>17</sup>, дето въстаниците са се утвърдили по околните каменисти бърда“. Въстаническата подготовка в Панагюрище и неговия район била на много добро ниво; още от зимата народът си осигурил почти всичко потребно. И богати, и сиромаси жертвали кой каквото имал пред общия олтар. Впечатлява твърдението, че двацет моми от с. Мечка помолили панагюрските войводи да ги приемат за войници и последните ги приели, „като първо се уверили в способността им да въртят пушката доста вещо“. Примерът на тези „амазонки“ бил последван и от много панагюрки. Неспособните да носят оръжие били отведени в специални колиби в планината.<sup>18</sup>

Вече беше посочено, че сведенията за размера и успехите на Априлското въстание,

<sup>15</sup> Днешният град Септември.

<sup>16</sup> В. *Възраждане*, бр. 3, 22 юни 1876 г.

<sup>17</sup> Днешното село Левски, област Пазарджик.

<sup>18</sup> В. *Възраждане*, бр. 3, 22 юни 1876 г.

поместени във в. „Възраждане“, са силно преувеличени. Любопитно е, че още в своята програмна статия („Наший[т] програм“) редколегията на „Възраждане“ изрично заявява, че ще се стреми да представя на своите читатели „верни сведения и точни оценки върху движението на въстанията на Балканския полуостров, а особено върху българското въстание“<sup>19</sup>. Заявка за точно и вярно отразяване на фактите, „без ни най-малко преувеличение“, откриваме и в началото на статията „Въстанието в Българско“. Защо тогава се стига до това разминаване между обещание и изпълнение?

Имайки предвид, че повечето от публикуваните във в. „Възраждане“ материали за хода на Априлското въстание са представени като разкази на очевидци от първа или от втора ръка, може да се предположи, че Т. Пеев, Ив. Драсов и Св. Миларов просто са били заблудени от своите източници на информация. Според мен обаче при анализа на въпросните материали трябва да се вземе предвид и обстоятелството, че целите, които редакторите на в. „Възраждане“ си поставят по отношение на въстанието, не се изчерпват само с неговото отразяване.

„Българското въстание – четем в статията „Наший[т] програм“, – колкото голямо и силно да е то, засега още се ограничава въ[в] вътрешните предели на Балканския полуостров и никому не е предопределено да поддържа тайни и непосредствени свързки, както и разменения на мисли с това въстание толкова, колкото на българската емиграция. Според това обстоятелство отваря се, по наше мнение за българската емиграция двойна работа: 1. Материалното поддържане на въстанието, и 2. моралното му поддържане.“ Пояснено е, че под материална поддръжка редколегията разбира набиране на доброволци, пари и всякакви други помощи за въстаниците, а под морална – застъпване на българските интереси

пред европейските правителства и народи.<sup>20</sup> Основателно е да се предположи, че въпросът за моралната подкрепа на въстанието е включвал и повдигане духа на българите – както в страната, така и в емиграция.

За да запознае Европа със състоянието и интересите на българите, редколегията на в. „Възраждане“ решава да публикува някои от статиите си във френски превод. Може с голяма доза увереност да се предположи, че обнародването на материали от типа на „Въстанието в Българско“ също е било част от плана на Т. Пеев, Ив. Драсов и Св. Миларов за постигане на горепосочените цели и по-специално на първата – спечелване на материална подкрепа за българските въстаници. Най-важна роля за възприемането на тази тактика може би е изиграл бившият секретар БРК в Букурещ и реален ръководител на цялата подготовка на инициирания от този комитет опит за въстание в България през 1875 г. – Ив. Драсов.

Известно е, че според първоначалния план на Ив. Драсов и останалите членове на БРК основната тежест за въстанието трябвало да падне върху емигрантските чети, които те се надявали да подготвят с материалната подкрепа на българската емиграция. Емиграцията обаче отказала да отпусне поисканите от нея финансови средства, преди да разбере, че бунтът в България наистина е започнал (Митев 1998: 197 – 200). Няколко месеца по-късно Драсов участва в т.нар. Браилско събрание от 6 март 1876 г. Едно от решенията на това събрание предвиждало българската емиграция да събере 9000 франка, които да се използват за подготовката на три въоръжени чети. Инициативата обаче завършила неуспешно (Митев 2004: 287 – 289). Всички тези обстоятелства вероятно са довели Ив. Драсов до заключението, че единственото средство, чрез което емигрантските дейци могат да бъ-

<sup>19</sup> Пак там, бр. 1, 5 юни 1876 г.

<sup>20</sup> Пак там.

дат убедени да развържат кесиите си, е въстанието от м. април 1876 г. да бъде представено възможно най-възходящо. Освен това историческата наука разполага с различни източници, които категорично доказват, че Ив. Драсов и преди си е служил с благородни лъжи в името на революцията<sup>21</sup>.

Начинът, по който Т. Пеев, Ив. Драсов и Св. Миларов се опитват да осигурят материална подкрепа за своите въстнали сънародници, може да получи различни оценки. От една страна, обстоятелството, че по страниците на в. „Възраждане“ няколкократно се заявява, че в него ще се изнасят само „верни и точни“ сведения за развоя на въстанието, а в действителност се прави точно обратното, създава риск от поява на основателно недоверие към редколегията и всички нейни действия. Трябва да се отбележи и че инициативата на Пеев, Драсов и Миларов е твърде закъсняла. По времето, когато в. „Възраждане“ описва Априлското въстание като масово и успешно, мнозинството от неговите читатели вероятно вече са били наясно, че реалността е съвсем друга. От друга страна, обаче, наличните документални данни показват, че макар да прибегват до пропагандиране на неверни твърдения, редакторите на в. „Възраждане“ са били водени от своя патриотизъм, а не от никакви користни мотиви. Поради това критиката ни към тях не трябва да бъде твърде строга.

---

<sup>21</sup> Като пример в това отношение могат да се посочат писмата на Ив. Драсов до Н. Обретенов и Ив. Хаджидимитров от 31 август и 7 септември 1875 г. Чрез тези писма Драсов се опитва да убеди вътрешните комитетски дейци да поемат инициативата за обявяване на въстанието, уверявайки ги, че веднага след това те ще получат „голяма помощ“ както от българската емиграция, така и от Сърбия, Черна гора, Румъния и Русия (Възвъзова-Каратеодорова, Жечев 2007: 281, 289 – 290). В действителност тези обещания са силно преувеличени.

## ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES):

- Боршуков 1976:** Г. Боршуков. *История на българската журналистика 1844 – 1877, 1878 – 1885*. Второ допълнено издание. София: Наука и изкуство, 1976. [G. Borshukov. *Istoria na balgarskata zhurnalistika 1844 – 1877, 1878 – 1885*. Vtoro dopalнено izdanie. Sofia: Nauka i izkustvo, 1976.]
- Възвъзова-Каратеодорова 1966:** К. Възвъзова-Каратеодорова. Българският и чуждият периодичен печат от 1876 г. и Априлското въстание. – В: *Априлското въстание 1876 – 1966. Доклади и изказвания на юбилейната научна сесия*. София, 1966, 181 – 201. [K. Vazvazova-Karateodorova. *Balgarskiyat i chuzhdiyat periodichen pechat ot 1876 g. i Aprilskoto vastanie*. – V: *Aprilskoto vastanie 1876 – 1966. Dokladi i izkazvaniya na yubileynata nauchna sesia*. Sofia, 1966, 181 – 201.]
- Възвъзова-Каратеодорова 1976:** К. Възвъзова-Каратеодорова. *Възпоменателен сборник по случай стогодишнината от Априлското въстание и Ботевата чета 1876*. Книга първа. София: Народна библиотека „Кирил и Методий“, 1976. [Vazvazova-Karateodorova. *Vazpomematelen sbornik po sluchay stogodishninata ot Aprilskoto vastanie i Botevata cheta 1876*. Kniga parva. Sofia: Narodna biblioteka „Kiril i Metodiy“, 1976.]
- Възвъзова-Каратеодорова, Жечев 2007:** К. Възвъзова-Каратеодорова, Н. Жечев. *Иван Драсов в българското национално революционно движение (1871 – 1877 г.). Документален сборник*. Варна: Славена, 2007. [K. Vazvazova-Karateodorova, N. Zhechev. *Ivan Drasov v balgarskoto natsionalno revolyutsionno dvizhenie (1871 – 1877 g.)*. Dokumentalen sbornik. Varna: Slavena, 2007.]
- Жечев 1970:** Н. Жечев. *Браила и българското културно-национално възраждане*. София: БАН, 1970. [N. Zhechev. *Braila i balgarskoto kulturno-natsionalno vazrazhdane*. Sofia: BAN, 1970.]
- Леков 1978:** Д. Леков. *Тодор Пеев. Страници от живота и съдбата на един възрожденец*. София: Отечествен фронт, 1978. [D. Lekov. *Todor Peev. Stranitsi ot zhivota i sadbata na edin vazrozhdanets*. Sofia: Otechestven front, 1978.]
- Митев 1998:** П. Митев. *Българският революционен комитет 1875*. София: ЛИК, 1998. [P. Mitev. *Balgarskiyat revolyutsionen komitet 1875*. Sofia: LIK, 1998.]
- Митев 2004:** П. Митев. Браилското събрание от 6 март 1876 г. – *Исторически преглед*, LX, 2004, 5 – 6, 277 – 289. [P. Mitev. *Brailskoto sabranie ot 6 mart 1876 g.* – *Istoricheski pregled*, LX, 2004, 5 – 6, 277 – 289.]
- Проданов 2019:** Ю. Проданов. *Българският възрожденски периодичен печат в Браила*. Шумен, 2019. [Yu. Prodanov. *Balgarskiyat vazrozhdenski periodichen pechat v Braila*. Shumen, 2019]
- Стателова 1976:** Е. Стателова. „Ето ме цял пред вас... (Светослав Миларов)“. – Във: *Върхове на българската журналистика*. Том I. София, 1976, 321 – 338. [E. Statelova. „Eto me tsyal pred vas... (Svetoslav Milarov)“. – Vav: *Varhove na balgarskata zhurnalistika*. Tom I. Sofia, 1976, 321 – 338.]
- Стоянов 1957:** М. Стоянов. *Българската възрожденска книжнина*. Том I. София: Наука и изкуство, 1957. [M. Stoyanov. *Balgarskata vazrozhdenska knizhnina*. Tom I. Sofia: Nauka i izkustvo, 1957.]
- Д-р Денис Иванов**  
ORCID iD: 0000-0003-3260-1268  
Институт за исторически изследвания –  
Българска академия на науките  
denislavv1@abv.bg